

EL MAPA TOPONÍMIC DE L'ARXIPÈLAG DE CABRERA

Cosme AGUILÓ

La idea de la formació d'un mapa de Cabrera, on s'hi reflectís tota la toponímia viva que pogués abastar, és conseqüència d'una petita empresa anterior, la recollecció dels noms de lloc de la franja costera dels termes de Felanitx, Santanyí, i Ses Salines, publicada recentment al n.º 10 de «Randa» en merescut homenatge a l'amic En Francesc de B. Moll. Aquest treball havia sorgit com a reacció davant la proliferació de rètols, rebatejant amb estupidesa manifesta algunes cales del terme santanyiner que, com és obvi, disposaven d'un nom amb la gràcia i el segell d'autenticitat que li adjudicava un ús popular i espontani a través de segles d'antigor. Efectivament, durant la recerca de fonts orals per al treball mencionat, l'informador consultat a Ses Salines¹ em féu avinent la seva bona coneixença onomàstica del petit arxipèlag, servada en una memòria fresca i juvenívola i en un legítim esperit de pescador. I no vaig desaprofitar l'ocasió, encetant la tasca a principis d'abril del present any i acabant-la pel juliol del mateix, havent consultat un total de vint-i-dues persones de Santanyí, Ses Salines, Es Llombards, Sa Colònia, S'Alqueria Blanca, i Campos, entre les quals hi havia dotze mariners, cinc pescadors de canya, tres havien estat pagesos de la possessió de l'illa i un hi estava de faroler. L'lur edat oscil·lava entre la trentena i la norantena.

Per a localitzar amb precisió el punt exacte on es troben els topònims, em foren de gran utilitat sis fotogrames aeris a l'escala 1:5.000 que em proporcionà el Consell General Interinsular.² Foren eines de treball imprescindibles, més tenint en compte la complicada articulació de les costes de l'illa major, amb badies, cales, i subcales, i penínsules de complicada morfologia planimètrica, unit tot això a l'abundància d'illots de superfície consemblant, concentrats en un mateix sector. Per si fos poc, a molta gent li costa bastant d'orientar-se sobre un mapa, però no tant sobre una fotografia.

Per a cada topònim que em proporcionaven els informadors obria una fitxa on anotava el nom (o noms) de l'individu (o individus) que me l'havia dit, la transcripció fonètica quan ho creia necessari, un poc més avall registrava les variants,

i seguidament les observacions que creia oportunes. En un full separat apuntava el nom i malnom dels consultats, l'edat, i l'ofici o punt de relació amb l'arxipèlag. Després de dibuixar el mapa sobre paper vegetal, amb l'ajuda de les fotografies aèries, hi anava traslladant tots els topònims, registrant-ne fins a 426, però solament les variants més imprescindibles que, degut a la manca d'espai, foren 36, sumant un total de 462 els qui hi apareixen grafiats. Crec no equivocar-me afirmant que més de les dues terceres parts són noms inèdits.

L'arxipèlag de Cabrera és situat al sud de Mallorca, separat d'*Es Cap de ses Salines* per un freu d'uns deu quilòmetres. L'illa major, que rep el mateix nom de tot el conjunt, és la de *Cabrera* (la seva màxima longitud és d'uns 5,5 km.), seguida de *S'Illa des Conís* o *Sa Coneira* (2 km.), integrant la resta un total de desset illes/illots i alguns illotets d'escassa consideració, però que sovint tenen nom. En general es tracta de terres altes, amb grans espadats, on el pla no existeix. L'altura màxima l'aconsegueix l'illa gran amb els 172 m. del puig dit *Na Picamosques*.

Una ullada general sobre el conjunt de noms arreplegats deixa colombrar alguns aspectes que consider prou suggestius. La toponímia de Cabrera és un cas especial dins l'àmbit dels Països Catalans, pel fet d'ésser illes deshabitades, o almenys sense un nucli estable de població. Pens si una situació idèntica es pot donar a Les Columbretes, davant les costes de Castelló, per llur ubicació relativament allunyada dels centres habitats.

La toponímia de Cabrera es nodreix principalment de les aportacions dels pobladors de Santanyí i de Ses Salines (les costes més pròximes), com a conseqüència de les activitats pesqueres que condicionen la pul·lulació de noms com *Sa Pesquera de ses Cànteres*, *Sa P. de ses Variades*, *Sa P. de ses Oblades*, etc. No es pot oblidar l'antiga activitat agrícola —avui en decadència— dels pagesos llogaters de l'illa, present en topònims com *Sa Vinya*, *Es Sementer de s'Era*, *S'Hortet*, *Es Celler*, *Ses Rotes*, etc.; ni la intensa activitat dels contrabandistes, santanyiners principalment, palesa en noms com *Sa Cova des Secret*, *S'Escrui des Tabac*, *Sa Cova des Tabac*, *Es Racó des Contrabandistes*; ni les precaucions per a la defensa de l'illa, infestada temps enrera de pirates, precaucions que han engendrat els noms de *S'Observatori*, *Es Castell*, *Es Rentador des Soldats*; ni les vicissituds històriques en general que algun nom pot recordar-nos. Algú ha observat la possibilitat de relació entre *Cala Santa Maria* i l'existència d'un monasteri, per ventura d'agustins, allà pels segles V-VII, les ruïnes del qual semblen localitzades vers *Es Clot des Guix*. La situació hi ajuda, però la hipòtesi és molt arriscada. El mateix podriem dir del topònim extingit (Sa) *Pesquera del* (o des) *Frare*, encara més acostada al lloc indicat. En canvi *Cala En Ganduf* ens remunta el record de la dominació musulmana. Cap vincle té *Es Cap des Morobutí* amb el *Moro Butí* que grafiem molts de mapes, sinó amb l'impost *morabetí*, vigent de 1301 a 1765³, transformat al perdre el mot la seva transparència semàntica. De 1716 a 1854 la màxima autoritat fou un governador.⁴ Dos topònims poden ésser-ne testimoniatge: *S'Escala des Governador*, i *Sa Panxa des Governador*, nom aquest darrer d'una rocota rodona de l'entrada del port, a la vista de la qual i conscient del risc que connota, quasi em sent temptat a pensar si aquest

representant del poder no gaudia de massa simpaties, puix no hem d'oblidar que la institució del càrrec de governador a l'illa fou un dels primers efectes de l'aplicació del Decret de Nova Planta.⁵ De la trista funció de l'illa de camp de concentració dels presoners de Bailén romanen *Sa Cova des Francesos*, *Sa Tomba des Francès*, i tal volta qualcun altre.

En una àrea molt deshabitada i amb un màxim de costa contra un mínim de superfície, la toponímia presenta al mateix temps una doble vessant, innovadora per un vent, i arcaïtzant per l'altre. Que és innovadora es veu en topònims de creació recent com *Sa Petaca*⁶, però sobretot en ben comprovats desplaçaments de noms antics (no és aquest el lloc apropiat per exposar-los), i en la desaparició de noms com aquests, grafiats sovint amb forma castellanitzant: *I. Freda* (illa), *I. de la Sal*, *Cabo del Gegant*, *Es Comellar del Mal Nom*, etc. Que és arcaïtzant ho denota el manteniment de noms com el citat de *Cala En Ganduf* o d'altres menys transparents com *Es Burri*, i *Es Cocó de l'Encai*. També la curiosa denominació d'*Ets Estells* pels cinc illots de penyalars verticals de la part de migjorn. Crec que es tracta d'una masculinització d'*estella*, ja que alguns dels illots apareixen migpartits (*S'Estell Xapat*), i tots semblen homèricament llançats dins mar a destrallades de follia ciclòpia. Però on és més sobtant la tendència arcaïca és en la persistència extraordinària de l'article literari (el, la). Pens que a cap altra zona de Les Illes assoleix tan alta densitat, naturalment exceptuant Pollença: *L'Esponja*, *L'Escala*, *l'Olla*, *L'Imperial*, *Sa Cova de l'Amic*, *La Miranda*, etc. La seva inèrcia ha arrossegat el nom de *N'Ensiola*, antigament *Sa Punta d'En Siola*, convertint-lo a *Ses Salines* en *L'Ensiola*. No és estrany en canvi d'observar la compareixença de l'article literari en noms com *Sa Cuina del Bisbe*, ja que dita autoritat eclesiàstica a Mallorca porta sempre tal article. Amb sorpresa es fa patent la contradicció en *Es Dimoni*, amb l'article procedent de *ipse*, i les aïllades variants normals *El Dimoni* i *Sa Pedra del Dimoni*.

Hom hi observa també una clara inclinació a feminitzar, amb l'article personal, principalment en els noms de les illes:⁷ *Na Foradada*, *Na Plana*, *Na Redona*. Així *S'Illa Pobra* o *dels Pobres* és avui *Na Pobra*, i *Sa Pesquera d'En Bennàsser* alterna ja amb *Na Bennàsser*⁸. És la personalització de la terra, que s'extén també a altres camps de l'onomàstica, com en els noms de les campanes, els rellotges, els animals⁹ i fins i tot, a la meua comarca, als primers freds de la tardor.¹⁰

Dels aspectes fonètics destacaria les alternances *escrui-escui*, *enclètxa-enquetxa*, *vargada-variada*, que depenen sovint de l'origen de l'informador, santanyiner o saliner respectivament. L'alternança *àliga-àguila* respon a diferències d'edat. Com a cas rar mencionaré la pronúncia *faralló* (sense iodització), i també *espal-mador* (sense vocalització), que dubt en atribuir-les a l'activitat viatgera del comunicant.

Aquestes notes no pretenen ésser més que una breu exposició de les primícies atropellades d'un estudi en projecte. Destacaré encara només un dels caires més interessants dels relacionats amb la biologia de les petites terres que estem tractant: de la fantàstica obstinació nidificadora de l'àguila peixetera, intensament perseguida, en conec vuit emplaçaments de nius. Cinc n'han cristal·litzat topònim;

un està extingit, dos en perill d'extinció, i dos més són ben coneguts de tothom, —un dels quals coincideix amb l'únic niu actualment ocupat.

No acabaré sense fer constar el meu agraïment a R o m i k a L e m m u. C O. K G. i a la família V o r n b ä u m e n, gràcies al generós patrocini dels quals la publicació del mapa toponímic ha estat possible.¹¹

1. Jeroni Llaneres Rosselló, (a) «Busques»
2. Faig pública la meua gratitud al dit organisme.
3. FRANCISCO SEVILLANO COLOM: *La demografia de Mallorca a través del impuesto del morabati: Siglos XIV, XV y XVI. «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana»*. Tom XXXIV. Palma, 1974. P. 252.
4. —L.S. HABSBURG-LORENA: *Die Balearen in Wort und Bild geschidert*. Leipzig, 1884. *La isla de Cabrera* (Tirada apart de l'edició castellana). Palma, 1954. P. 14.
5. —Id. PP. 13 i 14.
6. Fou creat per un dels informadors consultats, Miquel Vidal Miralles (a) «Pasculi», per haver-hi trobat casualment una petaca. El nom d'aquest lloc l'havia recollit abans d'altres pescadors.
7. Caldria comprovar si aquest fenomen, freqüent a l'interior, quan es tracta d'illes és o no endèmic de la zona sud de Mallorca i del grup d'illes de Cabrera.
8. Aquest tema ja ha estat tractat per Damia Duran: *Aspectes Materials i Lingüístics de la Cultura dels Pescadors d'Artà*. Artà, 1978. Pp. 35-42.
9. ENRIC MOREU REY: *Toponimia urbana i onomàstica vària. «Raixa»*, n.º 98. Palma, 1974. Pp. 119-161.
10. A Santanyi, al primer fred de tardor l'anomenam *En Joan de Múrcia*.
11. Un exemplar del mapa és ofert als membres de la «Societat d'Onomàstica».

ESTUDI INFORMÀTIC D'ANTROPÒNIMS PROTOMEDIEVALS

Hom pot, mitjançant la utilització de les calculadores, sense que sigui gaire carregós, acumular i ordenar un gran nombre d'antropònims, de cara al llur posterior estudi comparatiu. A hores d'ara, estem emmagatzemant en «diskets» tots els noms de persona esmentats en documents catalans anteriors a l'any mil. En una fase posteriorensem que caldrà ampliar el marc cronològic i, també, que serà molt interessant d'introduir antropònims procedents de documents d'aquesta època d'altres països. Juntament amb el nom, s'introdueixen als «diskets», així mateix, una sèrie de dades que poden permetre de dur a terme, també, un estudi de tipus demogràfic, cultural o ètnic. Així, gravem en el «disket», a part del número i de la data del document, el comtat o la vall a la qual es refereix. També, amb uns sigles, s'indica l'actuació, dins del document, del qui duia l'antropònim (donador, venedor, propietari, testimoni, escrivà, etc.), la seva funció social (eclesiàstic, comte, magnat, etc.) i el seu sexe, quan aquest és esmentat expressament. Cal, així mateix, introduir els malnoms i les possibles varietats que hom troba sovint, en algun document, en relació amb el mateix antropònim.

JORDI BOLÒS I MASCLANS